

एस्. डी. बातिश

पंडित शिव दयाल बातिश यांचा जन्म १९१४ मध्ये पतियाला येथे झाला. त्यांचे वडील पंडित राय गोपाल हे संगीतात आकंठ बुडालेले होते. त्यानुळे अर्थातच वारसाहक्काने हे गुण मुलामध्ये येणे स्वाभाविकच होते. तरुणपणी बातिश हे रंगमंचावर अभिनय आणि गायन करीत. हरी सिंग या काश्मीरच्या महाराजासह अनेक लोकांनी त्यांचे कौतुकही केले होते. परंतु १९३१ च्या सुमारास पतियाळाच्या महाराजांच्या सल्ल्यानुसार ते मुंबईत अभिनय आणि गाण्याची संधी मिळते का हे पाहण्यासाठी आले. दुर्दैवाने मुंबईतील रंगरंगोटीशी ते जुळावून घेऊ शकले नाहीत आणि त्यापेक्षा पतियाळा येथे गायन साधनेत जास्त वेळ देण्यासाठी ते पतियाळा येथे परत आले.

१९३६ च्या सुमारास नवी दिल्ली येथे आकशवाणी केन्द्रावर त्यांना गाण्याची संधी मिळाली. ह्याच वेळी ई.एम्.आय. (एच्.एम्.व्ही.) ने देखील त्यांना कामावर रुजू होण्यास सांगितले. इथे त्यांची पंडित अमरनाथ यांच्याशी भेट झाली आणि त्यांनी पुन्हा चित्रपटसृष्टीत प्रवेश केला. बातिश यांनी पंडित अमरनाथ यांच्यासोबत 'गोवंडी' या पंजाबी चित्रपटाला संगीत दिले. त्यातील 'पगडी संभाल जट्टा' हे त्यांचे गाणे बरेच लोकप्रिय झाले. ह्याच वर्षी म्हणजे १९४२ मध्ये त्यांनी पं. अमरनाथ ह्यांचे सहाय्यक म्हणून पांचोलीच्या 'दासी' या चित्रपटाला संगीत दिले. शिवाय त्यातील 'खामोश निगाहे' हे गाजलेले गाणेही गायले होते. लाहोरमध्ये असतानाची ही गोष्ट आहे. देशाच्या फाळणीनंतर ते मुंबईत आले. इथे त्यांनी 'बेताब'सह बऱ्याच चित्रपटांना संगीत दिले. त्यात त्यांनी लता आणि शमशादसाठी गाणी तर दिलीच, शिवाय 'देख लिया तूने गम का तमाशा' हे गाणेही स्वतः गायले आहे. 'बहुबेटी' मध्ये 'मोसे चंचल जवानी संभाली ना जाये, कोई चुपकेसे आये' या नटखट गाण्यासह आणखीही बरीच गाणी गीता बालीसाठी बांधली. त्यांनी 'खामोश है सितारे और रात रो रही' (तलत) हे 'हारजीत' मधील गाणे तसेच 'टिपू सुलतान', 'हम भी कुछ कम नहीं' (इथे प्यारेलाल त्यांचे सहाय्यक होते) आणि 'अमर कीर्तन' यांसारख्या चित्रपटांना संगीत दिले. १९५१ मध्ये मदन मोहनच्या 'अदा' मध्ये 'सब कुछ करना इस दुनिया मे' हे युगुल गीत त्यांनी आशासह म्हटले आहे. नंतर पुन्हा चार वर्षांनी याच संगीतकारासाठी 'रेल्वे प्लॅटफॉर्म'मध्ये जवळ जवळ चार गाणी म्हटली. भोजपुरी गाणी लोकप्रिय होण्याच्या बऱ्याच आधी बातिश यांनी लक्ष्मी शंकर यांच्याबरोबर रोशनच्या 'टाकसाल' मध्ये 'आये साजन हमार, लेके डोलिया का हार' हे नवऱ्यामुलीच्या पाठवणीच्या प्रसंगाचे भोजपुरी गाणे म्हटले होते.

'बरसात की रात' चित्रपटातील 'ना तो कारवाँ की तलाश है' आणि 'इश्क इश्क है इश्क इश्क' या कव्वालींवरून तुमच्या लक्षात आलेच असेल की त्यांना शास्त्रोक्त गायनाची देन होती. 'कैसे कहूँ'

मध्ये रफी आणि सुमन यांच्यासोबत गायलेले 'मन मोहन मन मे हो तुम्ही' ह्या गाण्यावरूनही तुम्ही ते आजमावू शकता. ते इतके उत्कृष्ट गायक होते की लक्षणीय गायकासाठी सूर सिंगार संसद चे 'तानसेन अवॉर्ड' एस्. डी. बातिश यांना देण्यात आले.

पुढे एस्. डी. बातिश यांनी कॅलिफोर्नियामध्ये 'बातिश इन्स्टिट्यूट ऑफ इंडिअन म्युझिक'ची स्थापना केली. त्यांचा मुलगा आश्विन आणि मुलगी मीना यांचा त्यामध्ये सक्रीय सहभाग असतो. तसेच अमेरिकेत ते संगीत विषयाचे बरेच उपक्रमही राबवतात. तुम्हाला जास्त माहिती हवी असल्यास www.batish.com या वेबसाईटवर किंवा अमेरिकेत 1-800-RAG-MALA या toll free दूरध्वनी क्रमांकावर ती मिळू शकेल.

- माणेक प्रेमचंद

('Yesterday's Melodies Today's Memories' या पुस्तकातून.)

NOTE: Among the many things India can be proud about is the wonderful music that was made in the Hindi cinema of yesteryear. Songs that touched (and still touch) the hearts of many millions of people who understand Hindustani. No matter where we were, inside or outside the country, and whether we were old or young, rich or poor, fat or thin, there were songs that kept us enjoying them. Or making life more bearable, at the least. “Yesterday's Melodies Today's Memories” is a biographical salute to all the main singers, composers, and songwriters who put out these melodies, from the start in 1931, till about 1970.

Manek Premchand's second book was “Musical Moments From Hindi Films”, which celebrated 75 years of sound (and music) in Hindi Films. The author next wrote another music book called “Romancing The Song”, which traces the history and changing face of lyrics in Hindi Cinema, right from 1931 till now.

After that, he wrote a third of the biography of the santoor maestro Pandit Shiv Kumar Sharma, outlining in some details the great musician's role in Hindi cinema, both as an instrumentalist and a composer.

His latest book “Talat Mahmood, The Velvet Voice” was released in May 2015. To buy his books, or otherwise write to the author, his email address is manekpremchand@gmail.com